בעל העקידה

מתורתו של רבינו רבי יצחק עראמה זיע"א

מחבר ספר "עקידת יצחק"

גיליון ט' – פרשת וישב תשפ"ו

מהדורת אלול

ביאור ענין מכירת יוסף

אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה רֹעֶה אֶת אֶחָיו בַּצֹּאן וְהוּא נַעַר אֶת בְּנֵי בִלְהָה וְאֶת בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת דִּבָּתָם רָעָה אֶל אֲבִיהֶם (בראשית לז, ב)

פרשה זו העוסקת בענין יוסף ואחיו טעונה ביאור רב, כשחלק מהתמיהות הן קושיות העולות מאליהן על סיבת שנאת האחים ליוסף, ועל מה שרצו להורגו ולבסוף מכרוהו, וחלק מהן הן שאלות ודקדוקים על לשונות הפסוקים בפרשה:

א. התמיהה הראשונה היא, מדוע שנאו האחים את יוסף, שבפסוקים הוזכרו שני טעמים לשנאתם, האחד 'וַיִּרְאוּ אֶחָיו כִּי אֹתוֹ אָהֵב אֲבִיהֶם מִכָּל אֶחָיו', והשני 'וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ עַל חֲלֹמֹתָיו וְעַל דְּבָרָיו', ועל שני הטעמים יש לתמוה, וכי מה חטאו של בן הזקונים שאביו אוהבו יותר משאר אחיו, הלא כך מנהג העולם שהאב אוהב את בן הזקונים שלו, וכן מדוע התייחסו כלל לחלומותיו של יוסף, והלא דברי חלומות אין מעלין ואין מורידין.

ב. אף אם שנאתם אליו היתה כה גדולה מחמת אהבתו של אביו ומחמת חלומותיו שסברו שרוצה לשלוט עליהם, כיצד התירו לעצמם בני יעקב שהם שבטי יה להרוג את יוסף אחיהם הצעיר מפני סיבות אלו.

ג. אם הם סברו שמותר להם להורגו מאיזו סיבה, מדוע הם שינו את דעתם כמה פעמים, שבתחילה רצו להורגו, לאחר מכן הסכימו עם דברי ראובן להשליכו אל הבור, ולאחר מכן הסכימו לדברי יהודה למוכרו.

ד. מדוע לא נזכר בתורה שהגיע לאחים איזה עונש על מעשה מכירת יוסף, ולא עוד, אלא שנראה שה' סיבב את ענין המכירה, על ידי שזימן ליוסף מלאך בשכם שידריך אותו ללכת לדותן, ואחר כך זימן ה' סוחרים ישמעאלים למוכרו להם, וכן אמרו חז"ל (תנחומא וישב ב) ששיתפו את ה' עמהם בחרם שלא יגלה ליעקב את ענין המכירה, ועוד שלבסוף אכן התגלגל מזה דבר טוב, שיוסף נעשה מושל מצרים, וכלכל את יעקב וכל ביתו בימי הרעב ושנים רבות לאחר מכן, ולא מסתבר שממעשה רע יצא דבר טוב.

מלבד ארבע תמיהות אלו, ישנם ארבע תמיהות נוספות על פסוקי הפרשה:

ה. מהי כוונת הפסוק 'היה רועה את אחיו בצאן', שלכאורה הפירוש הוא שהיה רועה עם אחיו את הצאן, אבל מאחר והיה בן הזקונים המצוי אצל יעקב אביו ולמד ממנו תורה, לא משמע שהיה רועה את הצאן. וכן מכך שלא היה עם אחיו כשהלכו לשכם ולדותן מוכח שלא היה רועה את הצאן, וכן ממה שנאמר (פסוק טו) 'וְהִנֵּה תֹּעֶה בַּשָּׂדֶה' משמע שלא הכיר את שדות המרעה, ואם כן מה הפירוש שהיה 'רועה את אחיו בצאן'.

ו. נאמר בפסוק 'ויבא יוסף את דיבתם רעה אל אביהם', ופירש רש"י, כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו, שהיו אוכלין אבר מן החי, ומזלזלין בבני השפחות לקרותם עבדים, וחשודין על העריות. ויש לתמוה ממה נפשך, אם אכן הם חטאו בעניינים אלו, מדוע אמרו חז"ל (ב"ר פז ד) שנענש על כך, הלא כך ראוי לו לעשות להודיע זאת לאביהם, כדי שאביהם ידריכם ויחזירם למוטב. ואם הם לא חטאו בעניינים אלו, אלא בדה אותם מליבו, אם כן היה צריך לומר 'ויוצא יוסף את דיבתם רעה' שהוציא עליהם שם רע, ומדוע נאמר 'ויבא יוסף'.

ז. מהו פשר שינוי שמות האנשים שקנו את יוסף, שפעם אחת נאמר שהיו ישמעאלים, ופעם אחת נאמר שהיו מדינים.

ח. מדוע נאמר על יעקב (פסוק לה) 'וַיְמָאֵן לְהִתְנַחֵם'על מיתת בנו, והלא מאחר וסבר שמת כפי שאמר 'חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ' (פסוק לג), יש לו לקבל עליו דין שמים, וכן יש להבין מהו הלשון 'וימאן להתנחם' ולא נאמר 'ולא יכול להתנחם'.

נראה לבאר, שאכן יוסף כיון שהיה בן הזקונים ומשמש לפני אביו יעקב, לא הטיל עליו יעקב להיות רועה את הצאן כשאר אחיו, אולם לפעמים היה הולך מעצמו לטייל יחד עם אחיו כשהיו רועים את הצאן, זהו שנאמר 'היה רועה את אחיו בצאן', ויעקב מינה את בני בלהה וזלפה שיהיו אחראים לדאוג לשלומו בזמנים אלו.

ענין הדיבה שהביא יוסף אל אביו הוא, שאנשי הארץ שהיו דרים בסביבתם היו מקנאים בבני יעקב, ולכך היו מדברים עליהם דברי גנאי, שחשודים על העריות, ושמזלזלים בבני השפחות, וכיון שהיו מתעסקים עם הצאן העלילו עליהם שהיו אוכלים אבר מן החי, ובאמת לא היו אלו דברי אמת כלל, אלא הוצאת שם רע שהעלילו עליהם אנשי הארץ, ויוסף סיפר זאת ליעקב אביהם, שכך מרננים עליהם, לכך יוסף נענש על זה, לפי שהוא לא ראה בהם דברים אלו, וידע שהם סתם רינונים של אנשי המקום, ומכל מקום סיפר זאת לאביו כאילו זה אמת, אבל לא נאמר 'ויוצא יוסף את דיבתם רעה', כיון שלא הוא המציא את הסיפורים הללו, אלא 'ויבא יוסף דיבתם רעה' היה מחמת אנשי המקום, אלא שהוא הביא זאת לפני אביהם.

אמנם על זה לבד לא שנאו אותו אחיו, לפי שסברו שזה נובע ממעשי הנערות שלו, אבל כשראו אחיו שאותו אהב אביהם מכל אחיו, והפירוש הוא, שסברו שמכל אחיו הוא היחיד שיעקב אוהב, הם סברו, שדעתו של יעקב שיוסף הוא יהיה הבן הממשיך את השושלת של עם ה', וכפי שהיה אצל אברהם זקנם, שהיו לו שני בנים ישמעאל ויצחק, ויצחק בלבד הוא הממשיכו, וכן ליצחק סבם היו שני בנים יעקב ועשיו, כשיעקב בלבד הוא הממשיכו, וכשראו שיעקב אוהב את יוסף וסברו שרק אותו הוא אוהב, היו בטוחים שכיון שהוא הבן הבכור של רחל שהיא אשתו העיקרית והאהובה, דעתו להעמיד אותו בלבד כיורשו, והוא יקבל את הברכות שעברו אל יעקב מאביו יצחק ומסביו אברהם.

כיון שכן, סברו האחים שעליהם לעשות כל מה שהם יכולים לשנות ענין זה, כיון שגם הם רצו להיות אלו הממשיכים את זרע אברהם ויצחק, זרע שבו בחר בה', וכפי שנהגו רבקה ויעקב עצמם כשיצחק רצה לתת את הברכות לעשיו, שרימו את יצחק כדי שיעקב יזכה בברכות, כך סברו השבטים שמותר להם, ואף מצוה היא, לעשות ככל שביכולתם לשנות את רצון יעקב לתת את המשך השושלת ליוסף לבדו.

כשהאחים הלכו לדותן וראו את יוסף מגיע לקראתם, הם החליטו בדעה אחת לעשות הכל כדי להעביר את ירושת הזרע הנבחר מיוסף אליהם, ולכך הם רצו להורגו, אלא שידעו שאם יהרגוהו ישארו להם שני עניינים שיצטרכו להתמודד אתם, האחד הוא מה יאמרו ליעקב, לפי שידעו שאם יוודע ליעקב דבר הריגתו של יוסף בנו אהובו, הוא לא ינוח ולא ישקוט עד שינקם מההורגים אותו, והשני הוא שעדיין היה להם צד וחשש שאם זהו רצונו של יעקב, יתכן שכך הוא רצון ה', ואם כן יתחייבו עונש כלפי שמים.

לכך אמרו מתחילה 'לְכוּ וְנַהַרְגֵהוּ וְנַשְׁלִכֵהוּ בְּאַחַד הַב�ֹּרוֹת וְאָמַרְנוּ חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ וְנִרְאֶה מַה יִּהְיוּ חֲלֹמֹתָיו', שהם שלשת העניינים שנתנו עליהם דעתם, הראשון הוא להורגו, כדי שלא יקח לעצמו את ירושת הזרע, השני 'ונשליכהו אל אחד הבורות' כיון שהם רחוקים ממקום דירתו של יעקב, הוא לא יטרח לחפשו שם, ויאמרו לו 'חיה רעה אכלתהו' שיספרו לו שהוא נטרף על ידי חיה רעה ולא נשאר ממנו זכר, ולגבי רצון ה' הוסיפו 'ונראה מה יהיו חלומותיו' שאם אכן רצון ה' שיוסף בלבד יהיה הממשיך של יעקב, הרבה דרכים למקום להציל את יוסף שלא יצליחו להורגו, ואם יצליחו להורגו סימן הוא שנהגו כשורה.

אך טענת ראובן היתה, שאין בהריגתם שום ראיה שרצון ה' שהוא יומת, לפי שכיון שאתם בעלי בחירה, אין ה' מונע מבעלי בחירה לבחור ולעשות כרצונם, ועדיין יתכן שלא יעשה ליוסף נס להינצל, ותחטאו בהריגתו, לכך הציע להם להשליך אותו אל בור שאין בו מים, ובזה יוכלו להניח שאם רצון ה' שינצל הרי הוא יכול להינצל בדרך הטבע, וגם לא יהיה עליהם עונש גדול כמו אם יהרגוהו בידים, וקיבלו דבריו.

לאחר מכן אמר להם יהודה, שגם בזה אין יוצאים ידי חובתם, כיון שאם ימות בבור יתכן שיבוא עליהם עונש כאילו הרגוהו בידים, וגם זה הוא מעשה של בני בחירה לזרוק אותו לבור, ולכך הציע להם למוכרו לישמעאלים שעברו שם, ובתחילה היו נראים ישמעאלים בלבד, אבל לאחר שהתקרבו ראו שהם גם משפחה ידועה ממדין, וזהו שינוי הלשון אודותם, והם היו בדרכם למצרים, ועל ידי זה ישיגו את כל שלשת העניינים שרוצים להשיג, גם ירחיקו את יוסף מאביהם, וממילא הם יקבלו את המשך השושלת, ולא תהא ליעקב קפידה עליהם, לפי שיספרו לו שחיה רעה אכלתהו, וכלפי שמים לא יבוא עליהם עונש, כיון שאם אכן רצון ה' שיוסף יהיה המשך הזרע, ה' יכול להושיעו ממצרים ולהחזירו אל אביו בהרבה דרכים ואופנים.

יעקב קיבל את דבריהם והאמין להם, שיוסף נטרף על ידי חיה רעה, והתאבל עליו כפי הדין שמתאבלים על המת, ומה שמיאן להתנחם הכוונה, שהיה סבור שמיתתו של יוסף היתה מחמת חטאיו של יעקב, ובזה השאיר את מיתת יוסף כל ימיו לנגד עיניו, כדי שלא ישכח שזה עונש על חטאיו, מחשש שיצטרך לקבל עונש נוסף, וזהו שאמר (פסוק לה) 'כִּי אֵרֵד אֶל בְּנִי אָבֵל שְׁאֹלָה', שרצה שהאבילות האחרונה שתהיה לו לפני מיתתו היא מיתת יוסף, ולא יצטרך לקבל עונש נוסף.

נמצא, שאכן כוונת אחי יוסף לפי דעתם היתה ראויה, שסברו שיעקב רוצה שיוסף לבדו יהיה הזרע הנבחר, ומתוקף רצונם להיות בעצמם זרע ברך ה' עשו את מה שעשו, ולכך לא נזכר בתורה שהגיע להם איזה עונש על מעשיהם, וה' סיבב הכל כדי שעל ידי זה ירדו למצרים.

עקידת יצחק שער כח